

SLUČAJNI PROCESI 1 (FINMAT) — 2. kolokvij

Čas pisanja: 90 min. Zbrati je možno 100 točk.

Vse odgovore/izračune je potrebno utemeljiti. Lahko pišete s svinčnikom.

9. junij 2017

1. (25 točk) Naj bo $t_0 \in (0, \infty)$. Poissonov proces N ima funkcijo intenzitete $\rho(t) = 1/\max\{t, t_0\}$, $t \in [0, \infty)$. Naj bosta (v standardnih oznakah) $E_t := S_{N_t+1} - t$ in $A_t := t - S_{N_t}$ presežek in starost procesa N ob času $t \in [0, \infty)$. Za $t \in [t_0, \infty)$ določi $\mathbb{E}[E_t]$ ter $\mathbb{E}[A_t]$. **Nasvet.** Upanja kot integrali presežnih funkcij.

Rešitev. Za $u \in (0, \infty)$ je $\mathbb{P}(E_t > u) = \mathbb{P}(N_{t+u} - N_t = 0) = t/(t+u)$, in torej $\mathbb{E}E_t = \int_0^\infty \frac{t}{t+u} du = +\infty$. Podobno je za $u \in (0, t - t_0)$, $\mathbb{P}(A_t \geq u) = \mathbb{P}(N_t - N_{t-u} = 0) = (t-u)/t$ ter za $u \in (t - t_0, t)$, $\mathbb{P}(A_t \geq u) = \mathbb{P}(N_t - N_{t_0} = 0)\mathbb{P}(N_{t_0} - N_{t-u} = 0) = \frac{t_0}{t} e^{-(t_0-t+u)/t_0}$. Sledi $\mathbb{E}A_t = \int_0^t \mathbb{P}(A_t > u) du = \int_0^{t-t_0} \frac{t-u}{t} du + \int_{t-t_0}^t \frac{t_0}{t} e^{-(t_0-t+u)/t_0} du = t \left[\frac{1-(t_0/t)^2}{2} + \left(\frac{t_0}{t}\right)^2(1 - e^{-1}) \right] = t \left[\frac{1}{2} + \left(\frac{t_0}{t}\right)^2\left(\frac{1}{2} - e^{-1}\right) \right]$.

2. ¹Bodi $t_0 \in (0, \infty)$. Naj bo N Poissonov proces s funkcijo intenzitete ρ , $\rho(t) = e^{-t/t_0}/t_0$ za $t \in [0, \infty)$.
- (a) (8 točk) Ali je $\mathbb{P}(S_2 < \infty) = 1$? Ali je $\mathbb{P}(S_2 < \infty) = 0$?
- (b) (17 točk) Izračunaj $\mathbb{P}(T_1 > t_0, T_2 > t_0 | S_2 < \infty)$.

Rešitev. Ker je $\int_0^\infty \rho < \infty$, je $\mathbb{P}(S_1 < \infty) < 1$. Ker je $\int_0^\infty \rho > 0$, je $\mathbb{P}(S_1 < \infty) > 0$. Označimo $\Theta(t) := \int_0^t \rho(s) ds$ za $t \in [0, \infty]$, sledi $\Theta(\infty) = 1$. Iz pogojnih gostot za medprihodne čase imamo, da je

$$\mathbb{P}(T_1 > t_0, T_2 > t_0 | S_2 < \infty) = \int_{t_0}^\infty \int_{t_0}^\infty \frac{e^{-t_1/t_0} e^{-(t_1+t_2)/t_0} e^{-(1-e^{-(t_1+t_2)/t_0})}}{t_0^2(1-2e^{-1})} dt_2 dt_1 =$$
$$\int_{t_0}^\infty e^{-t_1/t_0} (e^{-(1-e^{-(t_1+t_0)/t_0})} - e^{-1}) / t_0 dt_1 / (1-2e^{-1}) = (e(e^{e^{-2}} - 1) - e^{-1}) / (e - 2) \doteq 3.6\%.$$

¹**Spomnimo.** Naj bo N Poissonov proces s prihodnimi časi $(S_n)_{n \in \mathbb{N}}$, in z zvezno funkcijo intenzitete ρ , ki ni identično enaka nič. Naj bo $n \in \mathbb{N}$ in označimo $\Delta_n := \{(s_1, \dots, s_n) \in \mathbb{R}^n : 0 < s_1 < \dots < s_n\}$ ter $\Theta(t) := \int_0^t \rho(s) ds$ za $t \in [0, \infty]$. Tedaj je, pogojno na $\{S_n < \infty\}$, vektor prihodnih časov $(S_1, \dots, S_n)$ absolutno zvezen slučajen vektor z gostoto (v $(s_1, \dots, s_n) \in \mathbb{R}^n$)

$$\mathbb{1}_{\Delta_n}(s_1, \dots, s_n) \frac{\rho(s_1) \cdots \rho(s_n) e^{-\Theta(s_n)}}{1 - \sum_{k=0}^{n-1} \frac{\Theta(\infty)^k}{k!} e^{-\Theta(\infty)}},$$

kjer je potrebno imenovalac razumeti v limitnem smislu ko je $\Theta(\infty) = \infty$ (torej je tedaj enak 1).

3. (25 točk) Naj bo $t_0 \in (0, \infty)$. Avtobusi prihajajo na postajo skladno s prenovitvenim procesom N prirejenim zaporedju $(T_i)_{i \in \mathbb{N}}$ n.e.-Unif($[t_0/2, t_0]$)-p. slučajnih spremenljivk z vrednostmi v $(t_0/2, t_0]$. Na postajo pridemo nekje na intervalu $[0, t_0]$ ob slučajnem času $U \sim \text{Unif}([0, t_0])$, in neodvisno od N . Določi matematično upanje časa čakanja na avtobus. (Če pridemo na postajo točno ob prihodu kakega avtobusa na postajo, le-tega ne ujamemo, in moramo počakati na naslednjega.)

Rešitev. Iščemo $\mathbb{E}[S_{N_U+1} - U]$. Ker je $S_{N_U+1} = S_1 \mathbb{1}(U < T_1) + S_2 \mathbb{1}(U \geq T_1)$, sledi da je iskano upanje enako $-t_0/2 + \mathbb{E}[T_1 \mathbb{1}(U < T_1) + (T_1 + T_2) \mathbb{1}(U \geq T_1)]$. Slednje upanje je enako $\mathbb{E}T_1 + \mathbb{E}T_2 \mathbb{1}(U \geq T_1)$ in zaradi neodvisnosti, ter enake porazdeljenosti T -jev, $\mathbb{E}T_1(1 + \mathbb{P}(U \geq T_1))$, torej $\frac{3}{4}t_0(1 + \frac{2}{t_0} \int_{t_0/2}^{t_0} dt_1 \int_{t_1}^{t_0} du/t_0) = \frac{3}{4}t_0(1 + \frac{2}{t_0} \int_{t_0/2}^{t_0} dt_1(1 - t_1/t_0)) = \frac{3}{4}t_0(1 + 2 \int_0^{1/2} udu) = 15t_0/16$. Končni rezultat: $7t_0/16$.

4. (25 točk) Naj bo $\lambda \in (0, \infty)$, $N \sim \text{HPP}(\lambda)$, $p \in (0, 1]$, $\Gamma \sim \text{geom}_{\mathbb{N}}(p)$, N neodvisen od Γ . Predpostavimo, da je $\lim_{t \rightarrow \infty} N_t = \infty$ z gotovostjo (namesto samo s.g.). Proces štetja M šteje prihode procesa N od vključno Γ -tega prihoda dalje. Torej je $M_t = \mathbb{1}_{[S_\Gamma, \infty)}(t) [1 + (N_t - N_{S_\Gamma})]$ za $t \in [0, \infty)$. Razloži zakaj je M prenovitveni proces z zaostankom. Določi porazdelitev prvega in vseh nadaljnjih medprihodnih časov procesa M . Izračunaj $\mathbb{E}[M_t]$ za $t \in [0, \infty)$.

Rešitev. Ker je N HPP glede na filtracijo $\mathcal{F}^N \vee \sigma(\Gamma)$ sledi iz krepke lastnosti Markova HPP, da je M prenovitveni proces z zaostankom (s skoki velikost ena), pri čemer je prvi medprihodni čas $S_\Gamma \sim \text{Exp}(p\lambda)$, saj je S_Γ neodvisna vsota Γ n.e.-Exp(λ)-p. slučajnih spremenljivk. Vsi nadaljni medprihodni časi imajo Exp(λ) porazdelitev. (Predpostavka $\lim_{t \rightarrow \infty} N_t = \infty$ zagotavlja končnost medprihodnih časov. Namesto krepke lastnosti Markova za HPP se lahko skličemo neposredno na krepko lastnost Markova za zaporedja s stacionarnimi neodvisnimi vrednostmi (zaporedje medprihodnih časov N ja!).) Upanje $\mathbb{E}[M_t]$ lahko izračunamo direktno (upoštevamo neodvisnost inkrementalnega procesa po S_Γ od S_Γ , ki sledi iz krepke lastnosti Markova HPP, kot tudi $N_{S_\Gamma+t} - N_{S_\Gamma} \sim N_t$):

$$\begin{aligned} \mathbb{E}[M_t] &= \mathbb{E}[\mathbb{1}_{[S_\Gamma, \infty)}(t) [1 + (N_{S_\Gamma+(t-S_\Gamma)} - N_{S_\Gamma})]] \\ &= \int_0^t du \lambda p e^{-\lambda p u} (1 + \lambda(t-u)), \\ &= \int_0^t du \lambda p e^{-\lambda p(t-u)} (1 + \lambda u) \\ &= e^{-\lambda p t} (e^{\lambda p t} - 1 + \frac{1}{p} (\lambda p t e^{\lambda p t} - (e^{\lambda p t} - 1))) \end{aligned}$$

kjer sledi druga enakost iz Tonellijevega izreka in izreka o sliki mere. Lahko pa računamo preko prenovitvene mere in L-S transformacij. Naj bo $A_t := \mathbb{E}M_t$ za $t \in [0, \infty)$. Najprej je, v standardnih oznakah, $\hat{G}(u) = \frac{\lambda p}{u + \lambda p}$ ter $\hat{F} = \frac{\lambda}{u + \lambda}$, $u \geq 0$. Sledi $\hat{A} = \frac{\hat{G}}{1 - \hat{F}} = \frac{\lambda p(u + \lambda)}{u(u + p\lambda)} = \frac{\lambda}{u} - \frac{\lambda(1-p)}{u + \lambda p}$, $u > 0$ (in tudi za $u = 0$, če interpretiramo $1/0 = \infty$, $\infty - a = \infty$ za $a \in \mathbb{R} \cup \{-\infty\}$). Od tod iz injektivnosti in linearnosti L-S transformacije, $\mathbb{E}M_t = \lambda t - \frac{1-p}{p} (1 - e^{-\lambda p t})$ za $t \geq 0$, kar je seveda isti rezultat.

Naj bo $t_0 \in (0, \infty)$. Smiselne odločitve vlade prihajajo skladno s Poissonovim procesom s funkcijo intenzitete $\rho(t) = 1/\max\{t, t_0\}$, $t \in [0, \infty)$. Za $t \in [t_0, \infty)$ določi matematično upanje časa do naslednje smiselne odločitve vlade strogo po času t , ter matematično upanje časa od zadnje smiselne odločitve vlade do in vključno s časom t (slednji čas naj bo enak t na dogodku, da vlada sploh ni imel nobene smiselne odločitve do in vključno s časom t). **Nasvet.** Upanja kot integrali presežnih funkcij.

²Bodi $t_0 \in (0, \infty)$. Trenutki popolne sreče v življenju prihajajo skladno s Poissonovim procesom s funkcijo intenzitete ρ , $\rho(t) = e^{-t/t_0}/t_0$ za $t \in [0, \infty)$.

- (a) (8 točk) Ali smo skoraj gotovo popolnoma srečni vsaj dvakrat v življenju? Ali smo popolnoma srečni vsaj dvakrat v življenju z verjetnostjo nič?
- (b) (17 točk) Pogojno na dogodku, da smo popolnoma srečni vsaj dvakrat v življenju, izračunaj verjetnost dogodka, da bomo na prvi trenutek popolne sreče čakali strogo več kot čas t_0 in da bomo po prvem trenutku popolne sreče spet čakali strogo več kot čas t_0 na drugi trenutek popolne sreče.

Naj bo $\lambda \in (0, \infty)$, $p \in (0, 1]$. Stranke prihajajo na banko skladno s prihodnimi časi homogenega Poissonovega procesa z intenzivnostjo λ . Ob prihodu vsake neodvisno vržemo kovanec. Verjetnost, da na kovancu pade grb, je vsakič p . Naj bo M proces štetja, ki šteje stranke od vključno tiste dalje, pri kateri prvič pade grb. Razloži zakaj je M prenovitveni proces z zaostankom, določi porazdelitev prvega in vseh nadaljnjih medprihodnih časov ter prenovitveno mero procesa M .

---

²**Spomnimo.** Naj bo N Poissonov proces s prihodnimi časi $(S_n)_{n \in \mathbb{N}}$, in z zvezno funkcijo intenzitete ρ , ki ni identično enaka nič. Naj bo $n \in \mathbb{N}$ in označimo $\Delta_n := \{(s_1, \dots, s_n) \in \mathbb{R}^n : 0 < s_1 < \dots < s_n\}$ ter $\Theta(t) := \int_0^t \rho(s) ds$ za $t \in [0, \infty]$. Tedaj je, pogojno na $\{S_n < \infty\}$, vektor prihodnih časov $(S_1, \dots, S_n)$ absolutno zvezen slučajen vektor z gostoto (v $(s_1, \dots, s_n) \in \mathbb{R}^n$)

$$\mathbb{1}_{\Delta_n}(s_1, \dots, s_n) \frac{\rho(s_1) \cdots \rho(s_n) e^{-\Theta(s_n)}}{1 - \sum_{k=0}^{n-1} \frac{\Theta(\infty)^k}{k!} e^{-\Theta(\infty)}},$$

kjer je potrebno imenovalc razumeti v limitnem smislu ko je $\Theta(\infty) = \infty$ (torej je tedaj enak 1).